

УДК 35.071.3(470)

Н. В. САМАНДАС

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТЬ**

Проаналізовано нормативні акти, що регламентували підготовку кадрів для державної служби у Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Розкрито складові елементи системи загальної освіти кадрів для державної служби у Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Дана характеристика основним напрямкам реформування системи підготовки кадрів для державної служби у Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Ключові слова: правові основи, нормативні акти, кадри для державної служби, система освіти, професійна підготовка.

Самандас Н.В. Правовые основы подготовки кадров для государственной службы в Российской империи в конце XVIII – начале XIX ст.

Проанализированы нормативные акты, регламентирующие подготовку кадров для государственной службы в Российской империи в конце XVIII – начале XIX вв. Раскрыты составные элементы системы общего образования кадров для государственной службы в Российской империи в конце XVIII – начале XIX вв. Дана характеристика основным направлениям реформирования системы подготовки кадров для государственной службы в Российской империи в конце XVIII – начале XIX вв.

Ключевые слова: правовые основы, нормативные акты, кадры для государственной службы, система образования, профессиональная подготовка.

Samandas Natalia. Legal foundations of state administration staff preparation in the Russian empire at the close of the 18 th and at the beginning of the 19 th centuries

The regulations governing the training of a public service in the Russian Empire at the end of XVIII at the beginning of XIX centuries were analyzed. Components of the system of general education of personnel for public service in the Russian Empire at the end of XVIII at the beginning of XIX centuries were disclosed. The main directions of reforming the system of training for the public service in the Russian Empire at the end of XVIII at the beginning of XIX centuries were characterized.

Key words: legal framework, regulations, personnel in the public service, education system, management training.

У період правління Катерини II (1762–1796 рр.) принципи «освіченого абсолютизму» істотно зміцнюються. Найбільш яскраво це проявилось у правовій сфері – у вигляді модифікації законодавства, яке з методу формального упорядкування права перетворилося на своєрідну форму регулювання суспільних відносин; в оформленні позитивного державного права як сукупності юридичних положень щодо повноважень верховної влади та компетентності вищих органів управління; у відділенні суду від адміністрації; у законодавчому закріпленні прав і привілеїв станів і громадських організацій.

В процесі дослідження системи підготовки кадрів для державної служби у Російській імперії в кінці XVIII – на початку XIX століть були вивчені інтернет-джерела та роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених: Ю. Василькова, С. Волков, Є. Гіда, Н. Глазунова, О. Козинець, М. Любар, П. Мілюков, Р. Пайпс, Л. Писарькова та ін.

Найважливішим законодавчим актом епохи Катерини II стали «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи». Вперше у законодавстві Російської імперії з'явився правовий акт, що детально регламентував діяльність усієї системи місцевих органів управління і суду, їх формування, компетентність і діяльність.

Перша глава цього документу – «Приблизний штат губерній» містила ключові положення. Так в основу розподілу країни на губернії було покладено території з населенням 300-400 тис. осіб. Виконавчу гілку влади у кожній з них очолював генерал-губернатор, при якому створювалося губернське управління. Губернії ділилися на повіти чисельністю 30-40 тис. осіб. Виконавча влада в них зосереджувалась у городничого й очолюваної ним воєводської канцелярії. Управління у містах здійснювалося губернськими магістратами, що склалися з бургомістрів і чотирьох ратманів.

Крім того, у цьому документі закріплювалася посада повітового очільника дворянства, що з'явилася вперше у 1766 р. у зв'язку з виборами до комісії. Дворянству передавалися найважливіші посади в місцевій адміністрації. Такий стан речей, зумовив повернення багатьох представників цього стану на державну службу. Тобто, дворянська станова організація інтегрувалася у державний апарат, а всі дворянські посади отримували певний класний чин, якому існувала відповідна посада у військовій чи цивільній службі¹. У XVIII столітті виборні дворянські посади обіймали понад 10 тисяч дворян. Зазвичай, це були військові у відставці, для яких це було проміжною сходинкою між військовою і цивільною службою².

Спеціальної підготовки для виконання посадових обов'язків у губернійській і повітових адміністраціях у цей період не було. Основою підготовки чиновника був практичний службовий досвід, набутий на військовій службі.

У грудні 1765 року Сенат видав указ «О существенных обязанностях всех чиновников при исправлении должностей своих». На перший план у цьому нормативному акті висувалися ділові та моральні якості службовців та їх освітній рівень.

Модернізуючи апарат управління, Катерина II вживала заходів, що були спрямовані на зміну устрою суспільства, яке, на її думку, мало складатися з декількох великих груп, кожна з яких повинна була володіти низкою спеціальних прав і обов'язків, що закріплювалися у спеціальних документах. Така структура, сприяла б створенню юридичної основи взаємовідносин влади і підданих, різних станів, а також правові гарантії прав і свобод громадян.

Ці ідеї і були покладені в основу Грамоти на права, вольності та переваги благородного російського дворянства від 21 квітня 1785 р.³ Вона підтвердила дароване Маніфестом Петра III право дворян служити за власним бажанням. Цей документ прискорив процес формування дворянського самосвідомості та уявлень про дворянську честь. Служба і навчання для дворянина ставали не державної повинністю, а моральним обов'язком.

Звільнення дворян від обов'язкової служби відкрило для них, за словами англійського історика Р. Пайпса, «шлюзи розумової діяльності»⁴. Освіта стала розглядатися як засіб формування «нової породи людей», вільних від пороків і недоліків, здатних служити опорою престолу та втілювати у життя задуми монарха.

На думку С. В. Рождественського, правління Катерини II стало, новим етапом в історії народної освіти⁵. Ідея створення «нової породи людей» була запозичена імператрицею у просвітників, і насамперед у Руссо, який детально виклав її у творі «Еміль, або Про виховання»⁶. Але Катерина II робить спробу використати просвітницькі ідеї Ж. Ж. Руссо у поєднанні зі становими принципами виховання у період абсолютизму.

У 1764 році Катерина II затвердила розроблене М. І. Бецьким – «Генеральное учреждение о воспитании обоого пола юношества», у якому викладалися головні педагогічні принципи виховання. Відзначаючи, що «корінь всьому злу і добру – виховання», М. І. Бецький пропонував: «произвести сперва способом воспитания... новую породу, или новых отцов и матерей, которые бы детям своим те же приемы и основательные воспитания правила в сердце вложить могли, которые получили они сами»⁷. З цією метою пропонувалося створення закритих навчальних закладів станового характеру для навчання і виховання дворянських дітей з дитинства і до повноліття з ізоляцією від навколишнього середовища.

Тобто, «Генеральное учреждение о воспитании обоого пола юношества» стало теоретичною основою для створення мережі навчально-виховних установ закритого типу для дворянства, а пізніше і для представників інших станів.

Найбільш чітко ці ідеї були закріплені у Новому статуті Сухопутного кадетського корпусу від 1 вересня 1766 р.⁸ «Расписание наук для пяти возрастов военного гражданского звания», що містилися у Статуті, передбачало вивчення як військових дисциплін, так і тих, що були потрібні цивільним особам (державне право; міжнародне право; природне право; економіка держав; етика тощо). Це пояснювалося тим, що корпус мав готувати «...и воинов и граждан искусных в политической экономии, и в законах своего отечества так, чтобы генерал, одержав победу, мог решить судное дело в Сенате, распределять течение доходов, поправлять земледелие, исполнять должность генерал-полицмейстера ... и при назначении в сии должности не было бы нужды разбирать время и особы ...»⁹.

На відміну від Статуту кадетського корпусу 1731 р., новий документ наголошував на виховному значенні освіти і базувався на переконанні імператриці у тому, що «один только украшенный и просвещенный науками разум не делает еще доброго и прямого гражданина»¹⁰.

Саме тому виховання кадетів передбачало формування у них почуття патріотизму, гуманності та людинолюбства. У «Рассуждениях, служащих руководством к новому уставу шляхетского кадетского корпуса» зазначалося, що кадетів «необходимо избегать всех лишних праздностей, нарядов и всего того, что жизнь изнежит и в ослабление привести может, и не следовать примеру большей части молодых людей других государств», а викладачі та керівники мали піклува-

тися «...чтоб блестящая поверхность не была предпочитаема простым и правдолюбивым нравам»¹¹.

Система навчання у кадетському корпусі сприяла появі освічених людей з енциклопедичними знаннями, які успішно обіймали посади у державному апараті. Водночас з цим, в кінці XVIII ст. ця система зазнала нищівної критики, оскільки. Умови навчання у корпусі перетворила його, за словами Ф. М. Глинки, «в какую-то нравственную оранжерею. Отделенные своею стеною от мира гражданского, питомцы науки и теории оставались за этой стеной безвыходно около десятилетия, вынося из своего уединения избыток чувственности и доброты, часто простодушной до забавного»¹². Призначені для заміщення певних посад в ієрархічній структурі самодержавної апарату дехто з них довгий час не могли пристосуватися до реалій життя.

У другій половині XVII ст., виникає потреба у чіткому розподілі обов'язків між окремими ланками державного апарату та підвищенні рівня загальної освіти державних службовців, що й зумовило внесення певних коректив у систему підготовки чиновників.

У 1763 р. уряд Катерини II був змушений визнати низьку ефективність діяльності шкіл колегій-юнкерів. Маніфестом від 15 грудня 1763 р. інститут колегії-юнкерів було скасовано, школи, у яких їх готували – закрито, а контингент учнів розподілено за становою ознакою до інших закладів: дворян у кадетські корпуси; різночинців у Московський університет¹³.

Одночасно з цим, уряд вживав заходів для наповнення судів освіченими та чесними людьми. Для забезпечення юристами цивільної служби при Сухопутному кадетському корпусі і Московському університеті засновувалися класи з юриспруденції¹⁴.

Але дворянська молодь і за часів правління Катерини II до університету йшла неохоче, воліючи навчатися у станових гімназіях, що давали необхідні загальноосвітні знання і чини. У 1765 р. на юридичному факультеті навчався тільки один студент. На запит імператриці про причини занепаду університету професори посилалися на відсутність коштів і вимагали, щоб уряд не брав студентів в установи до закінчення курсу навчання, наполягали на визнанні університетського іспиту необхідною умовою при вступі на державну службу. Однак, ці вимоги так і не були враховані¹⁵.

Аналізуючи причини занепаду університету на цьому етапі, П. М. Мілюков вбачає те, що потреби у вищій освіті не було у самого суспільства; уряд був зацікавлений, як і раніше, лише для задоволення потреб державної служби, а громадяни не хотіли у період розквіту дворянських вольностей – зв'язувати службу з дипломом¹⁶. Іншою істотною причиною краху університетської освіти у XVIII столітті, була відсутність правильно організованої середньої школи, яку не могли замінити ні духовні, ні гарнізонні училища. За відсутності цієї проміжної ланки перехід від початкової освіти до університетської був занадто різким.

Прагнучи заповнити цю прогалину, уряд планував зобов'язати все російське дворянство здобути загальну освіту. За проектом І. І. Шувалова (1760 р.) передбачалося відкрити по всій країні початкові школи в яких навчали грамоті та арифметиці, з яких учні переходили до гімназій. Випускники гімназій, згідно з цим проектом, повинні були вступати до вищих навчальних закладів.

Ці пропозиції знайшли своє втілення у Плані державних гімназій, що був затверджений 12 березня 1764 року. У цьому документі, на однаковому з гімназіями

загальноосвітньому рівні виник новий тип професійної школи, метою якого була підготовка дворян до цивільної служби – цивільне училище. Ці навчальні заклади мали забезпечити не тільки професійну підготовку, а й дати відповідний рівень знань. Передбачалося, що учні цивільних училищ будуть вивчати філософію, право та інші науки, що потрібні політику. Випускників цих навчальних закладів планувалося використовувати на різних посадах у державній цивільній службі.

Проте, цей тип навчального закладу не отримав свого розвитку. Однією з причин такого стану речей стало те, що на законодавчому рівні не було вирішено питання про статус таких училищ і порядок їх утворення. Розробці нормативно-правової бази функціонування таких навчальних закладів уряд приділив недостатньо уваги, хоча у відповідності з указом від 15 грудня 1763 року про поділ Сенату на департаменти, одному з них було надано повноваження завідувати справами навчальних закладів, спеціального органу з організації діяльності цивільних училищ створено не було¹⁷.

Відсутність чіткої системи професійної підготовки кадрів у цей період пояснювалося насамперед тим, що професійні школи мали задовольняти нагальні практичні потреби різних відомств. За таких умов, на думку С. В. Рождественського, не могла скластися єдина система управління освітою. Вона була поділена між різними відомствами¹⁸.

Крім державної школи, з ініціативи приватних осіб були створені училища для дітей бідних і сиріт в Петербурзі, Твері, Володимирі, Курську, Тулі та інших містах. У 1779 р. при Московському університеті було відкрито семінарію для вчителів, що стала першим у Російській імперії педагогічним навчальним закладом.

У період правління Павла I (1796–1801 рр.) умови військової служби стали для багатьох нестерпними. Як зазначає Л. Ф. Писарькова, «впервые статская служба, всегда так презираемая дворянством, стала для него более желанная, чем военная»¹⁹.

Реформування державної системи, що супроводжувалася бюрократизацією управління, зумовило обмеження дворянського самоврядування. Спочатку дворянські збори були позбавлені адміністративно-поліцейської функції, а у 1799 р. губернські дворянські збори взагалі були ліквідовані. У 1798 р. були скасовані верхні земські суди та губернські магістрати. Основними судовими установами стали – палати кримінального і цивільного суду.

Політика уряду у сфері формування державного апарату за часів правління Павла I характеризуються двома протилежними тенденціями. З одного боку, обмеження прав дворянства при вступі на цивільну службу, з іншого боку, допуск до посад канцелярських служителів всіх верств населення, крім кріпаків. Важлива увага у цей період приділяється професійній підготовці чиновників. Указами Павла I у січні 1798 року при Сенаті та колегіях було відновлено навчання юнкерів канцелярському діловодству й іншим наукам²⁰.

Спеціальним указом при Сенаті була заснована школа, у якій отримували освіту благородні чиновники для цивільної служби²¹.

На відміну від першої половини XVIII ст., дефіциту в охочих вчитися в юнкерській школі не було. Однак прагнення дворянства уникнути військової служби за рахунок переходу до цивільної жорстко контролювалися імператором. Указом від 5 жовтня 1799 року Сенатові заборонялося записувати дітей дворян на цивільну службу без затвердження імператором²².

Зі вступом на престол Павла I почалися нові зміни у військовому управлінні та системі підготовки офіцерських кадрів, які в подальшому замінили ключові посади, як у військовій, так і цивільній службі.

У 1798 р. Павло I, для виховання дітей штаб і обер-офіцерів і нижніх чинів гвардії й артилерії переважно з сиріт, заснував Військово-сирітський будинок у Санкт-Петербурзі, що мав відділення в гарнізонах. Вихованці іменувалися кадетами і вивчали: Закон Божий, російську та німецьку мови, арифметику, геометрію, артилерію, фортифікацію, тактику, історію, географію та малювання. Вони випускалися юнкерами і портупей-прапорщиками. Відмінники отримували офіцерське звання відразу після випуску. Крім новостворених навчальних закладів, підготовку військових кадрів продовжували здійснювати Сухопутний та Інженерно-артилерійський кадетські корпуси.

Зростання державного апарату та створення внаслідок цього нових вакансій у системі державної служби давало можливість чиновникам обіймати вищі посади і отримувати чини вищого класу за Табелем про ранги. Однак система отримання чину у другій половині XVIII ст. через свою нерозвиненість не могла у повному обсязі забезпечити перспектив для подальшого службового зростання, а відтак вимагала реформування. У зв'язку з цим в останнє десятиліття XVIII ст. було видано низку указів, що вносили зміни у процес отримання чину.

У 1799 р. Павло I підписав два укази: «О порядке представления в чины за выслугу лет и за отличие» та «О сроках к производству дворян в чины»²³.

У цих указах були встановлені нові строки вислуги і градація чинів, що стали називатися класами і були відділені від посади. Ієрархія чинів стала відповідати ієрархії посад.

Чини поділялися на наступні класи:

I клас – канцлер; II клас – дійсний таємний радник; III клас – таємний радник; IV клас – дійсний статський радник; V клас – статський радник; VI клас – колезький радник; VII клас – надвірний радник; VIII клас – колезький асесор; IX клас – титулярний радник; X клас – колезький секретар; XI клас – корабельний секретар; XII клас – губернський секретар; XIII клас – сенатський секретар реєстратор; XIV клас – колезький реєстратор.

Канцелярські служителі, які обіймали посади канцеляристів, підканцеляристів та ін. найнижчі щаблі службової драбини чину не мали і виконували обслуговуючу функцію.

До кінця XVIII століття чин став мати подвійний характер: з одного боку, в силу вислуги років, він був правом, яке службовець міг використати й отримати чин після розгляду клопотання Сенатом, з іншого боку, чин, подарований «за відзнаку в службі», ставав особливою нагородою²⁴.

Новий порядок надання чину не передбачав залежності успіхів у службі від освіти службовців, що призвело згодом до зниження освітнього рівня чиновників державного апарату.

Отже, підсумком державної освітньої політики в XVIII століття стало створення системи світської освіти, що відокремилася від релігійно-морального освіти, поділилася, в свою чергу, на дві самостійні й однаково важливі галузі – освіта загальна та професійна. Було виокремлено самостійне значення і розкрито взаємний зв'язок головних сходинок загальної освіти: початкової, середньої та вищої.

Слід погодитися з Ю. В. Васильковою, яка виокремила чотири основних етапи розвитку системи освіти у Російській імперії у XVIII столітті:

– перший (кінець XVII ст. – перша чверть XVIII ст.) – період створення значної кількості світських шкіл, початок створення державної системи світської освіти;

– другий (1730–1755 рр.) – період створення закритих дворянських навчальних закладів, відкриття Московського університету;

– третій (1755–1782 рр.) – період громадського просвітницького руху, виникнення передумов реформування народної освіти;

– четвертий (1782–1804 рр.) – період початку створення державної системи народної освіти, який закінчується шкільною реформою 1804 р.²⁵

У контексті зазначеної періодизації ймовірно слід виокремити й основні етапи розвитку системи підготовки кадрів для державної служби. Вона розвивалася паралельно з розвитком народної освіти і багато в чому залежала від політики уряду по відношенню до чиновників.

Аналіз законодавства того періоду дозволяє зробити висновок про намагання уряду залучати до державної служби насамперед представників дворянського стану. Але під впливом різних обставин, у цей період станово-соціальна орієнтація урядової політики в питання формування чиновництва неодноразово змінювалася. Як слушно зазначає Л. Ф. Писарькова, у 1720–1762 роках уряд орієнтувався на дворянство, у 1762–1798 роках – на різночинців, а з 1798 року – на податкові стани²⁶.

Поряд із становою приналежністю певну роль при прийомі на цивільну службу відігравав рівень освіченості майбутнього чиновника. Проте, до кінця XVIII століття він ще не став визначальним. Порядок отримання чину забезпечував просування по службі і без наявності професійної освіти. Випускники привілейованих дворянських навчальних закладів призначалися як на військову, так і на цивільну службу і швидше просувалися по службовій драбині.

Становий характер освіти і наявність незначної кількості високоосвічених чиновників у вищих ланках державного апарату було показовим для тих змін, які відбувалися в орієнтації вищого державного управління. Отже, у період становлення і розвитку абсолютної монархії в Росії був сформований подекуди доволі розгалужений професійний бюрократичний апарат і правові основи підготовки кадрів для нього.

1. *Вехи российской истории* / [В. В. Привалов, М. Н. Барышников, Т. Г. Фруменкова и др.; Под ред. Привалова В. В.]. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1994. – С. 22. 2. *Писарькова Л. Ф.* От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии. / Л. Ф. Писарькова // Отечественная история. – 1996. – № 4. – С. 35. 3. *Полное собрание законов Российской империи* : [Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург : тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XXII. – № 16187. 4. *Пайпс Р.* Россия при старом режиме : [пер. с англ.] / Пайпс Р. – М.: Независимая газ., 1993. – С.341. 5. *Рождественский С. В.* Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 / [сост. С. В. Рождественский]. – Санкт-Петербург : М-во нар. просвещения, 1902. – С. 11. 6. *Руссо Ж. Ж.* Эмиль, или О воспитании / Руссо Ж. Ж. / [пер. с фр. М. А. Энгельгардта]. – Санкт-Петербург : Газ. «Шк. и жизнь», 1912. – 491 с. 7. *Антология педагогической мысли России XVIII века* / [сост. И. А. Соловков]. – М.: Педагогика, 1985. – С. 150. 8. *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XVII. – № 12741. 9. *Полиция и милиция России: страницы истории* / [А. М. Беда, А. В. Борисов, А. Н. Дугин, А. Я. Малыгин и др.]. – М.: Наука, 1995. – 318 с. 10. *Платонов С. Ф.* Сокращенный курс русской

истории для средней школы: Упрощ. и сокр. руководство для 4, 5 и 6 кл. муж. гимназий и для других учеб. заведений / Платонов С.Ф. – СПб. : тип. М. А. Александрова, 1914. – С. 263-264. **11.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XVII. – № 12741. **12.** *Гребенкин А. Н.* Военное образование в Российской империи в конце XVIII – начале XIX / Гребенкин А.Н. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2012/1/grebenkin.pdf/> **13.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XVI. – № 11989. **14.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XVI. – № 11989. **15.** *Высшее образование в России: Очерк истории до 1917 г.* / [А. Я. Савельев, А. И. Момот и др.]; под ред. В. Г. Кинелева. – М.: НИИВО, 1995. – С. 60 - 62. **16.** *Милюков П. Н.* Очерки по истории русской культуры: в 2 т. / Милюков П.Н./ [сост., авт. вступ. ст. и коммент. Н. И. Канищева]. – М.: РОССПЭН, 2010. – Т. 2, Ч. 2.– С. 262. **17.** *Глазунова Н. И.* Из истории профессиональной подготовки к государственной службе / Н. И. Глазунова // Вестник государственной службы. – 1993. – № 11. – С. 3–14. **18.** *Рождественский С. В.* Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 / Рождественский С. В. / [сост. С. В. Рождественский]. – Санкт-Петербург : М-во нар. просвещения, 1902. – С. 4. **19.** *Писарькова Л. Ф.* От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии. / Л. Ф. Писарькова // Отечественная история. – 1996. – № 4. – С. 37. **20.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург: тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XXIV. – № 17707. **21.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург : тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XXIV. – № 17733. **22.** *Полное собрание законов Российской империи*: [собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г.]. – Санкт-Петербург : тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1830–1851. – Т. XXV. – № 19136. **23.** *Волков С. В.* Русский офицерский корпус / Волков С.В. – М.: Центрполиграф, 1993. – С. 102. **24.** *Глазунова Н. И.* Из истории профессиональной подготовки к государственной службе / Н. И. Глазунова // Вестник государственной службы. – 1993. – № 11. – С. 3–14. **25.** *Василькова Ю.В.* Страницы отечественного образования : из истории России, православия, литературы : курс лекций / Василькова Ю.В. – М.: [б. и.], 2009. – 449 с. **26.** *Писарькова Л. Ф.* От Петра I до Николая I: политика правительства в области формирования бюрократии. / Л. Ф. Писарькова // Отечественная история. – 1996. – № 4. – С. 42.

УДК 340.1

О. С. СТЕПАНЧЕНКО

ДОЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ ЛЮТНЕВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Розглядаються нормативно-правові основи функціонування іноземних інвестицій на території Російської імперії після 1917 р. Проаналізована доля іноземного капіталу після перемоги Лютневої революції.

Ключові слова: іноземні інвестиції, націоналізація, конфіскація.

© СТЕПАНЧЕНКО Олена Сергіївна – аспірант кафедри теорії держави і права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка